



Wyniki badań naukowych a scenariusz filmowy, czyli od danych empirycznych do fabuły filmu

KEY WORDS

film, scientific research, youths, prostitution

ABSTRACT

Peret-Drażewska Paulina, *Wyniki badań naukowych a scenariusz filmowy, czyli od danych empirycznych do fabuły filmu* [Results of Research and Screenplay, or From Empirical Data to Plot the Film]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 1(9) 2016, Poznań 2016, pp. 97–105, Adam Mickiewicz University Press. ISSN 2300-0422. DOI 10.14746/kse.2016.9.8.

This article is an attempt to show the relationship between the findings and the scenario film in the results of research conducted by Jacek Kurzepa and the film *Piggies* directed by Robert Gliński. This is an exemplification contribution to the debate on the role of film in education and educational function of the film, which can be an attractive and effective means of communication.

Wprowadzenie

Film jako dziedzina sztuki pełni szereg funkcji – od typowo rozrywkowej przez kulturalną aż po informacyjną oraz edukacyjną. Aktualne warunki społeczno-kulturowe oparte na kulturze obrazu sprawiają, iż wizualna forma prezentowania informacji stała się dominująca. Film, będący dynamiczną sekwencją obrazów, znakomicie wpisuje się we współczesny trend komunikacji obrazem i wrażliwości na obraz. Zmiany kulturowo-cywilizacyjne sprawiły, iż transmisja informacji powinna przybierać formę atrakcyjną dla odbiorcy. Bez wątplenia taką jest forma wizualna, multisensoryczna. Niniejsze kryteria wypełnia z pewnością film.

W związku z tym stanowić on może skuteczny środek przekazu rzetelnych informacji, między innymi w edukacji.

Analiza zagadnień pedagogicznych w obrazach filmowych opiera się często na fragmentarycznych wycinkach danego problemu. Najczęściej zmuszani jesteśmy doszukiwać się rzetelnych wątków pedagogicznych w fabule filmu. W tym wymiarze film staje się jedynie punktem wyjścia do dyskusji pedagogicznych, bowiem dotyka on problemu zbyt płytko, ogólnie, mało rzetelnie. Rzecz jasna wynika to z faktu, iż skierowany jest do masowego odbiorcy, który niekoniecznie dysponuje szczegółową wiedzą pedagogiczną.

Jednym z obszarów edukacji, który rzadko „chodzi w parze” z filmem, jest prezentacja wyników badań naukowych. Bywa tak, że film stanowi inspirację do podjęcia badań naukowych w celu weryfikacji hipotez, jakie podsuwa nam scenariusz filmu. Z kolei nieczęsto spotykamy się z sytuacją odwrotną, mianowicie taką, kiedy scenariusz filmowy obrazuje wyniki badań naukowych. Wówczas mamy do czynienia z drogą od badań naukowych do scenariusza filmowego, a nie odwrotnie.

Niniejszy artykuł jest próbą ukazania związku pomiędzy wynikami badań a scenariuszem filmowym na przykładzie wyników badań prowadzonych przez Jacka Kurzępę oraz filmu *Świnki* w reżyserii Roberta Glińskiego. Egzemplifikacja ta stanowi przyczynek do rozważań nad rolą filmu w edukacji oraz funkcją edukacyjną filmu, który może być atrakcyjnym i skutecznym środkiem przekazu informacji.

Świnki jako egzemplifikacja filmu powiązanego z wynikami badań naukowych

Egzemplifikacją filmu inspirowanego wynikami konkretnych badań naukowych jest obraz *Świnki* w reżyserii Roberta Glińskiego, rok produkcji 2009. Jest to historia szesnastoletniego Tomka, mieszkańca małego miasteczka na pograniczu polsko-niemieckim, który pod wpływem różnorodnych czynników przeszedł swoistą metamorfozę od chłopca ambitnego, nad wyraz dojrzałego, a jednocześnie bezgranicznie, dziecięco ufego, po bezwzględną, pewną siebie i zdeterminowaną osobę świadczącą usługi homoseksualne starszym niemieckim klientom, jak również pośrednika pomiędzy „pracodawcą” a „pracobiorcą”.

Film w niesamowicie obrazowy, bardzo czytelny sposób ukazuje specyfikę terenu pogranicza polsko-niemieckiego, proceder prostytucji nieletnich i funkcjonowanie grup zajmujących się tym „biznesem”, oraz przede wszystkim różnorodność czynników środowiskowych mających wpływ na losy głównego bohatera. Ukazane są szczegółowo sylwetki członków rodziny Tomka oraz relacje rodzinne, a także wpływ znaczących osób, takich jak: ksiądz, nauczyciel języka niemieckiego, jak również rówieśników, którzy poprzez swoje postawy sprawiają, iż Tomek decyduje się na wkroczenie w ten ciemny świat prostytucji. Obraz Roberta Glińskiego uświadamia odbiorcy, iż wpływ na losy człowieka ma zarówno czasoprzestrzeń, w której egzystuje, przypadek, jak też przede wszystkim splot, nagromadzenie wielu, nawet drobnych czynników, które skomasowane prowadzą do eskalacji problemu.

Fabuła obrazu *Świnki* wykracza poza fikcję filmową, ponieważ podstawą do napisania scenariusza były osobiste obserwacje współscenarzystki Joanny Didik, która pochodzi z terenu pogranicza, konkretnie z Gubina. Jak napisano:

Didik bardzo dobrze zna realia pogranicza. W scenariuszu pisała o swoich kolegach i koleżankach z klasy. „I to, co opisała, dlatego ma taki duży potencjał prawdy, bo opisała, to, co widziała” – mówi Robert Gliński. (Coellen, 2010)

Poprzez nawiązanie do realnych zjawisk film *Świnki* zaliczany jest do gatunku paradokumentalnego, który polega na tym, iż fabuła przedstawia autentyczne wydarzenia, akcja rozgrywa się w rzeczywistym środowisku, którego dotyczy dane zjawisko, natomiast osnowa scenariusza stanowi interpretację owych wydarzeń przez scenarzystę i reżysera.

Omawiany film mocno skupia się na sferze emocjonalnej bohaterów, przez co widz może łatwiej dokonać analizy i interpretacji przedstawianych zjawisk. Pomimo zachowania subtelności w prezentacji tak kontrowersyjnego tematu, jakim jest prostytucja nieletnich, wiele scen jest bardzo bulwersujących, przepełnionych emocjonalnością, co sprawia, iż film zmusza do refleksji, wypełniając w ten sposób funkcję edukacyjną. Obraz Roberta Glińskiego jest nieskomplikowany, prosty do interpretacji, głównie ze względu na uproszczenie wątków, powtarzanie istotnych kwestii, dbanie o szczegóły i symbole. Wielu krytyków filmowych podkreśla, iż film traci na wiarygodności ze względu na liczne uproszczenia scenariuszowe i oczywisty przebieg fabuły. Ten zarzut stanowić może wręcz atut filmu, ponieważ historia filmowa opowiedziana w takim kształ-

cie jest dla odbiorcy bardziej zrozumiała, ułatwia przekaz informacji na temat prostytucji nieletnich. Jak czytamy w jednej z recenzji:

Świnki to niełatwy film. Szokuje, zmusza do refleksji, nikogo nie pozostawia obojętnym. Nie wiemy, czy współczuć, kibicować, czy może potępiać bohatera. Nic tu nie jest proste, jasne. Przedstawiony świat jest odrażający, odrzuca. Całe szczęście to tylko film... Ale czy na pewno? (Idczak, 2011)

To skłaniające do refleksji pytanie stanowi zachętę do analiz zjawisk ukazanych w filmie i weryfikacji rzetelności przedstawionych informacji, co było założeniem filmu. Okazuje się, iż fabuła wykracza poza fikcję filmową, bowiem u jej podłoża leżą rzeczywiste sytuacje mające miejsce na pograniczu polsko-niemieckim.

Prostytucja nieletnich w filmie *Świnki* nie została ujęta wąskotorowo w wymiarze jednostkowej historii rodzinnej, natomiast osadzona jest na kanwie przemian kulturowo-cywilizacyjnych, co czyni ten obraz wielowątkowym studium nad zaistniałymi wpływami zglobalizowanej rzeczywistości. Jak wyjaśnił reżyser: „To nie jest wyłącznie film o prostytucji nieletnich, tylko jest to film o tym, że świat się zmienił, zmieniły się wartości i że my sobie nie zdajemy z tego sprawy” (Gliński, 2012). Film podejmuje wątki dotyczące atrybutów globalizującego się świata, takich jak: konsumpcyjny styl życia, seksualizacja społeczeństwa, osłabienie relacji międzyludzkich, zmniejszenie roli rodziny, agresja wśród rówieśników. Wymienione kwestie stanowią jeden z czynników sprawiających, iż prostytucja nieletnich jest, niestety, zjawiskiem coraz powszechniejszym. Współczesne warunki społeczno-kulturowe, oparte na etosie ciała, seksualności, sukcesu, natychmiastowości, są istotnym czynnikiem ryzyka, dlatego też proceder prostytucji nieletnich należy analizować globalnie, z uwzględnieniem kontekstu cywilizacyjnego, co zostało poczynione w filmie. Również Jacek Kurzępa zwraca uwagę na tę kwestię. Jak pisze:

Współcześnie start życiowy młodzieży jest bardzo trudny i niebezpieczny. Wynika to między innymi z wielości oferty, jaką nowoczesne społeczeństwo serwuje młodemu człowiekowi. Jego obawy rodzą się na bazie niepokoju o to, czy wybór, którego dokonał, jest właściwy, poprawny, najlepszy z możliwych. Ujawniają się lęki społeczne wynikające ze świadomości różnych możliwości wyborów przy jednoczesnej nieumiejętności przewidywania ich konsekwencji. (Kurzępa, 2005: 204)

Owa specyfika aktualnych realiów społeczno-kulturowych nie pozostaje bez wpływu na jakość relacji interpersonalnych oraz kondycję moralno-obyczajową

jednostek. Dynamika zmian kulturowo-cywilizacyjnych generuje ukierunkowanie na relatywizm moralny, rozluźnienie tradycyjnych zasad obyczajowych, co sprawia, iż następuje większa tolerancja wobec prostytucji.

Kolejne znaczące czynniki mające wpływ na rozwój sytuacji życiowej jednostki to okoliczności geopolityczne i środowisko lokalne, których specyfika rzutuje na postawy jednostkowe. Film oraz wyniki badań naukowych analizowane w niniejszym artykule dotyczą szczególnie charakterystycznego terenu, jakim jest pogranicze polsko-niemieckie, które ma szereg cech immanentnych zarówno ze względu na transgraniczność w wymiarze ogólnym (specyfika pogranicza), jak również szczegółowym (specyfika pogranicza polsko-niemieckiego). Jak podaje definicja „internetowa”, pograniczem nazwać można „obszar położony blisko granicy oddzielającej terytoria różniące się pod pewnymi cechami” (*Pogranicze*, www.wikipedia.pl, dostęp: 5.08.2015). Zatem pogranicze znamionuje sytuację przenikania odmiennych jakościowo właściwości danych kultur, świadomości różnorodności owych właściwości przy jednoczesnej łatwej dostępności, ale też niedostępności zarazem, co powoduje poczucie zagubienia i frustracji. Pogranicze w sensie terytorialnym prowadzi do pogranicza w sensie psychologicznym – bycia pomiędzy dwoma skrajnie odmiennymi warunkami społecznymi, które wyzwała dążenie do osiągnięcia tego, co kuszące po drugiej stronie granicy. W ten oto sposób miejsce zamieszkania jednostki, jej otoczenie lokalne jest po-niekąd determinantą jej losów, postaw życiowych. Charakterystyki pogranicza uwypuklają się w obliczu zglobalizowanej rzeczywistości opartej na zmianie. Współczesne realia społeczno-kulturowe sprawiają, iż jednostka ma trudność z ukształtowaniem własnej tożsamości, „ustaleniem siebie” z bogatego wachlarza możliwości, jakie podpowiada jej świat zewnętrzny. Taka sytuacja intensyfikuje się na terenie pogranicza ze względu na zwielokrotnienie i różnorodność czynników płynących z dwóch kultur. Obszar pogranicza to jest to

miejsce zwielokrotnionych kontaktów interspołecznych, transkulturowych, gospodarczych, ekonomicznych, które dokonują się na obszarach przygranicznych. Kontakty te zostały wyodrębnione ze względów administracyjnych, społecznych lub kulturowych. Na pograniczu zachodzą rozmaite styczności odmiennych etnicznie, narodowo i religijnie grup i społeczności. Dochodzi także do ujawnienia się różnych strategii wobec odmienności (odmienności rozumianych w szerokim sensie – kulturowym, aksjologicznym, etnograficznym). W związku ze wzmocnionym ruchem ludności przez nowych przybyszów są przynoszone odmienne wzorce zachowań i odniesień normatywnych. Zmusza to mieszkających tu ludzi do przyjęcia określonej postawy wobec impaktu kulturowego: respektowania starych zasad i obyczajów, modyfikowania ich bądź unieważniania, a co za tym idzie – zastępowania nowymi. (Kurzępa, 2007a: 6)

Poprzez powszechność zjawisk ryzykownych, niezgodnych z prawem, mogą one przeistoczyć się w zachowania akceptowane, zgodnie z kryterium statystycznym definiowania normy, mówiącym o tym, iż normą jest to, co akceptuje większość społeczności. Dlatego też na obszarze pogranicza występuje tak duża powszechność i tolerancja wobec takich procederów jak kradzież czy prostytutka.

Należy podkreślić, iż w przypadku zachowań ryzykownych młodzieży czynniki środowiskowe są potęgowane przez charakter współczesnych warunków społeczno-kulturowych oraz specyfikę okresu dorastania, kiedy to głównym zadaniem rozwojowym jest kształtowanie tożsamości. Jak pisze Jacek Kurzępa:

kształtowanie się tożsamości na pograniczu jest więc jej zwielokrotnieniem przez sąsiedztwo z wieloma odmiennościami. Współczesny dylemat jej kształtowania się wynika w dużym stopniu z płynnej nowoczesności, w jakiej żyjemy. Jednostka toczy nieustannie dialog z samą sobą, odnoszący się do autoidentyfikacji, samookreślenia rozpinającego się między „ja” a „my”. Pograniczność zwielokrotnia kategorię „my”, dając jednostce szanse eksperymentowania z różnymi rolami, doświadczania wspólnoty w głęboko zróżnicowanym kulturowo, aksjologicznie, ekonomicznie towarzystwie. (Kurzępa, 2007a: 14)

Te kwestie sprawiają, iż na obszarze pogranicza zwiększa się prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań ryzykownych wśród młodzieży, w tym również prostytutki.

Ukazane w filmie zjawisko przygranicznej prostytutki nieletnich zostało szczegółowo opisane i zbadane przez socjologa Jacka Kurzępę, który prowadził konsultację merytoryczną scenariusza. Ze względu na niniejsze powiązania można wysnuć wniosek, iż obraz *Świnki* Roberta Glińskiego jest filmową interpretacją, fikcyjnym studium przypadku opartym na doniesieniach naukowo-badawczych na temat prostytutki nieletnich. Stanowi on zatem doskonałe źródło wiedzy dotyczącej niniejszych zagadnień, bowiem dzięki konsultacji socjologicznej filmu jest ona rzetelna i wiarygodna.

Naukowe inspiracje scenariusza filmu *Świnki*, czyli o wynikach badań empirycznych Jacka Kurzępy

Jak już zostało nadmienione, znaczącym źródłem scenariusza filmu były wyniki badań naukowych Jacka Kurzępy na temat prostytutki nieletnich na pograniczu polsko-niemieckim opublikowanych w książce *Młodzież pogranicza – Świnki, czyli o prostytutce nieletnich*. Autor prowadził dwuplanowe badania młodzieży

oparte na doborze celowym próby, dotyczące prostytucji nieletnich. Wnikliwy badacz pogranicza w pierwszej części badań 158 prostytuujących się dziewcząt i chłopców. Jak pisze autor:

Podstawową metodą w odniesieniu do badań samej prostytuującej się młodzieży była obserwacja uczestnicząca oraz równoległy do niej wywiad nieskategoryzowany, w pierwszej fazie badań w obu wypadkach niejawne, z czasem pozyskując zaufanie i bezpieczne kontakty w środowisku otwarte i jawne. (Kurzępa, 2005: 63)

Warto podkreślić, iż badacz nawiązywał kontakty z osobami prostytuującymi się w ich środowisku, w miejscach, w których przebywają. Kurzępa prowadził dziennik obserwacji oraz formularz obserwacji dziennej. W celu wzmocnienia oraz weryfikacji materiału badawczego podjęta została również analiza dokumentacji i materiałów źródłowych instytucji zajmujących się problematyką prostytucji nieletnich. Ponadto Jacek Kurzępa przeprowadził badanie opinii 644 rówieśników osób prostytuujących się (w wieku 15–23 lata) na temat zjawiska prostytucji oraz innych negatywnych form zarobkowania młodzieży na pograniczu. Niniejsza krótka charakterystyka warsztatu badawczego Jacka Kurzępy wskazuje na rzetelność i wiarygodność poczynionych badań.

Scenariusz filmu *Świnki* był konsultowany z Jackiem Kurzępą, który czuwał nad wiarygodnością obrazu filmowego z materiałem badawczym. Dbał on nie tylko o ukazanie w filmie specyfiki pogranicza oraz procederu prostytucji w wymiarze jednostkowym jako studium przypadku oraz ogólnym jako świata biznesu, jak również o szczegóły, takie jak język, gesty, mowa ciała.

Sam tytuł filmu *Świnki* to określenie zaczerpnięte z wyników badań Jacka Kurzępy, oznaczające dziewczyny należące do grupy młodocianych prostytutek. W filmie odnajdziemy więcej określeń na osoby prostytuujące się, które zależą od kariery i stopnia doświadczenia. Określenia używane w filmie *Świnki*, ukazujące ścieżki kariery prostytuującej się młodzieży, takie jak: książe, bycie z patronem, dżonty, są autorstwa Jacka Kurzępy, który inspirował się bezpośrednim kontaktem z prostytuującą się młodzieżą (zob. Kurzępa, 2005: 166–172).

Chcąc ukazać powiązania pomiędzy wynikami badań Jacka Kurzępy a filmem Roberta Glińskiego, odwołam się do przedstawienia początku „kariery prostytucji” głównego bohatera filmu. Otóż, Tomek przypadkowo został świadkiem świadczenia usług seksualnych przez jego starszego kolegę. Jak pisze Jacek Kurzępa:

klasyczna droga młodego chłopaka prostytuującego się homoseksualnie zaczyna się w toalecie. (...) Znając już miejsca, gdzie czekają potencjalni klienci, pozostaje tylko przełamać opory wewnętrzne, ustalić cenę i zacząć zarabiać. Pomocnymi w tym przełamaniu oporów stają się rówieśnicy, lecz i też nieco starsi koledzy, których jako pierwszych stara się inicjujący w procederze chłopak namierzyć. (Kurzępa, 2005: 170)

Zjawisko to zostało nazwane przez autora karierą „karuzeli szaletu”. Niniejszy przykład jeszcze raz podkreśla związki filmu z wynikami badań.

W filmie również ukazana została specyficzna symboliczna mowa ciała z którą zapoznał się Jacek Kurzępa podczas prowadzenia wywiadów z osobami prostytuującymi się.

Często w potocznym wyobrażeniu na temat zjawiska prostytucji funkcjonuje pogląd, iż jest to proceder polegający na samodzielnym, indywidualnym i bezpośrednim kontakcie osób prostytuujących się oraz klientów, niepowiązanych z grupą zajmującą się tego typu interesami. Jak wynika z badań, co zostało również ukazane w filmie Roberta Glińskiego, zjawisko prostytucji nieletnich opiera się na funkcjonowaniu zorganizowanych grup zajmujących się pośrednictwem pomiędzy klientem a prostytuującą się osobą. Panują w nich sztywne reguły zachowania, jasno określone role, ustalona hierarchia, przez co takie grupy przestępcze charakteryzują się wysokim poziomem agresji i przemocy wobec innych. Utrudnia to znacznie uwolnienie się od tego typu kontaktów. Niniejsze kwestie zostały również zobrazowane w filmie *Świnki*.

Zakończenie

Podsumowując powyższe rozważania, chciałabym jeszcze raz podkreślić, iż film *Świnki* Roberta Glińskiego jest mocno osadzony w rzeczywistości, ponieważ u jego podstaw tkwią obserwacje scenarzystki Joanny Didik oraz wyniki badań Jacka Kurzępy, oparte na obserwacji uczestniczącej i wywiadach. Zatem film stanowi niejako relację z wyników badań, jest zobrazowaniem historii pewnego przypadku, najbardziej typowego, wynikającego z badań. Ze względu na niniejsze kwestie film pełni funkcję edukacyjną, przekazuje rzetelne i wiarygodne informacje oparte na wynikach badań. Można zatem powiedzieć, iż za pośrednictwem filmu *Świnki* przekazywane są treści zawarte w wynikach badań Jacka Kurzępy na temat prostytucji nieletnich. Obraz Roberta Glińskiego stanowi atrakcyjną metodę dydaktyczną wprowadzenia w dyskusję na temat prostytucji nieletnich w oparciu o doniesienia badawcze Jacka Kurzępy.

Warto podkreślić, iż nawiązania do wyników badań naukowych odnajdziemy również w innych obrazach filmowych podejmujących kwestie istotne społecznie dotyczących zagrożeń seksualności młodzieży opisanych przez Jacka Kurzępę. Stanowią one mogą punkt wyjścia do analiz naukowych w trakcie procesu dydaktycznego. Jako przykład można podać film *Juma* w reżyserii Piotra Mularuka oraz badania naukowe Jacka Kurzępy na temat procederu kradzieży na pograniczu polsko-niemieckim (zob. Kurzępa, 1998). Również film *Galerianki* w reżyserii Katarzyny Rosłaniec zawiera nawiązania do wyników badań Jacka Kurzępy opisanych w książce *Zagrożona niewinność: zakłócenia rozwoju seksualności współczesnej młodzieży* (zob. Kurzępa, 2007b).

Ukazana w niniejszym artykule egzemplifikacja powiązań filmu z wynikami badań naukowych miała na celu podkreślenie faktu, iż film stanowi może świetne wprowadzenie do analizy wyników badań, daje możliwość przełożenia danych empirycznych na jednostkową historię opowiedzianą w filmie, stąd tytuł artykułu: *Wyniki badań naukowych a scenariusz filmowy, czyli od danych empirycznych do fabuły filmu*.

Literatura

- Bauman Z. (2006). *Płynna nowoczesność*, przeł. T. Kunz. Kraków.
- Coellen B. (2010). *Świnki – polsko-niemiecka koprodukcja o prostytutce nastolatki na pograniczu*. <http://www.dw.com/pl/%C5%9Bwinki-polsko-niemiecka-koprodukcja-o-prostytucji-nastolatki-na-pograniczu/a-5664467>, dostęp: 29.07.2015.
- Cybal-Michalska A. (2006). *Tożsamość młodzieży w perspektywie globalnego świata*. Poznań.
- Giddens A. (2010). *Nowoczesność i tożsamość: „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka. Warszawa.
- Gliński R. (2012). *Robert Gliński cz. IV – Świnki – temat filmu*. www.youtube.com, dostęp: 31.07.2015.
- Idczak S. (2011). *Koniec niewinności*. <http://www.cowbydgoszczy.pl/artykul-1938>, dostęp: 30.07.2015.
- Kurzępa J. (1998). *Młodzież pogranicza – juma*. Zielona Góra.
- Kurzępa J. (2005). *Młodzież pogranicza – „świnki”, czyli o prostytutce nieletnich*. Kraków.
- Kurzępa J. (2007a). *Socjopatologia pogranicza*. Zielona Góra.
- Kurzępa J. (2007b). *Zagrożona niewinność: zakłócenia rozwoju seksualności współczesnej młodzieży*. Kraków.
- Peret-Drażewska P. (2014). *Współczesna młodzież postrzegana z perspektywy rówieśników. Studium teoretyczno-empiryczne*. Poznań.